

Voices of Tolerance

Toespraak Russell Shorto 22 september 2015

Dit is een plek van betekenis. Eigenlijk vind ik dat iedereen op de wereld Ons' Lieve Heer op Solder zou moeten bezoeken. Niet omdat het de volmaakte belichaming van het tolerantie-ideaal is – dat is het niet. De katholieken die hier in de zeventiende eeuw hun kerkdiensten hielden, deden dat achter een soort masker. De gevel van dit gebouw is immers een maskering? Hij verhuult wat erachter zit. Het gebouw geeft voor iets te zijn wat het niet is. De katholieke inwoners van Amsterdam mochten hier, en in andere 'verborgen kerken' her en der in de stad, diensten houden, mits ze het min of meer heimelijk deden, zonder poeha. Nu, dat is niet bepaald een openlijke viering van het geloof, van de diversiteit. Het is een lauwhartige tolerantie, zou je kunnen zeggen. Stel je tegenwoordig een school voor waar een mix van zwarte en blanke leerlingen op zit, maar waar de zwarte leerlingen een geheime deur aan de achterkant moeten gebruiken. Dat zouden we het tegenwoordig van een tolerante, moderne instelling vinden.

Maar wacht even. Toen die katholieken daar hun kerkdiensten hielden, werden in diezelfde tijd in Engeland en Amerika heksen verbrand. In het protestantse Boston werd een Ierse katholieke vrouw opgehangen wegens 'volharding in afgoderij'. Dat betekende dat ze weigerde haar katholieke geloof te verloochenen. Dus bonden ze haar aan een plank, ontstaken ze een vuur en verbrandden ze haar levend. Ze werd levend verbrand omdat ze katholiek was. Sterker nog, in de zeventiende eeuw was onverdraagzaamheid in heel Europa officieel beleid. De meeste mensen vonden destijds dat de leden van een maatschappij, om haar sterk en standvastig te laten zijn, hetzelfde geloofsstelsel moesten aanhangen. Godsdienst was de lijm die een maatschappij bijeenhield. Als een natie zou bestaan uit mensen met uiteenlopende kernovertuigingen – over de aard van God, over de vraag welke dag van de week geheiligd moet worden, of gewone mensen zelf de Bijbel moeten lezen – gold dat als een recept voor chaos.

Toch floreerde de zeventiende-eeuwse Republiek der Verenigde Nederlanden; ze ging tegen de geijkte Europese opvattingen in door een baanbrekende politiek van religieuze verdraagzaamheid te ontwikkelen. En niet alleen verviel de Republiek niet tot chaos, ook werd ze, aantoonbaar en tegen

alle waarschijnlijkheid in, de machtigste natie ter wereld. En Amsterdam werd even het middelpunt van alles: handel, wetenschap, uitgeverij, ideeën, moderniteit. Met andere woorden, de Nederlanders lieten de rest van de wereld zien dat die zich schromelijk vergiste. Het heeft enkele eeuwen geduurd eer men die waarheid inzag, en velen willen er nu nog altijd niet aan.

Maar nogmaals: een lauwhartige vorm van tolerantie. Dit gebouw staat niet voor de viering van religieuze diversiteit, maar voor iets dat meer lijkt op 'voor lief nemen'.

Zulke tolerantie is denk ik een onderdeel van de Nederlandse identiteit, en gaat helemaal terug tot de Middeleeuwen en de strijd tegen het water. Het poldermodel is een realiteit. Mensen legden dammen en dijken aan en schiepen land waar dat nog niet was. Ieder lid van de maatschappij moest meewerken om dit stelsel te onderhouden. Dat resulteerde in een politiek bestel en een mentaliteit waarin eensgezindheid als hoogste goed gewaardeerd werd. Je kon niet zeggen: 'We hebben 60 procent van de stemmen, dus trekken we ons niets aan van de overige 40 procent.' Je had iedereen nodig, anders zou je verdrinken.

Dit betekent dat het leven in Nederland nooit zwart-wit is. Beslissingen zijn nooit werkelijk definitief. Buitenlanders hebben moeite met één Nederlands woord. Nou ja, we hebben met veel Nederlandse woorden moeite, maar met één in het bijzonder. *Gedogen* betekent zoiets als 'wettelijk verbieden, maar officieel dulden', zeg ik als me ernaar gevraagd wordt. Ik ben een Amerikaan, en Amerika is een land dat zich beroemt op zijn besluitvaardigheid. Volgens Amerikanen heb je gelijk of ongelijk. 'Gedogen' is voor een Amerikaan moeilijk te vatten. Maar in een maatschappij die er veel aan gelegen is dat ieder bij de uitkomst gebaat is, is het begrip een ideaal instrument. Dat zie je in de Nederlandse geschiedenis keer op keer: bij coffeeshops, bij prostitutie of bij de verzuiling. Veel buitenlanders denken abusievelijk dat de Nederlandse tolerantie inhoudt dat alles mag: *laten we de bloemetjes buiten zetten!* Of ze denken dat de Nederlandse tolerantie betekent dat de Nederlanders verstandiger zijn dan de rest van de wereld.

Maar de Hollanders van de Gouden Eeuw waren niet beter dan de rest van de wereld; ze waren geen idealisten. Ik denk eigenlijk dat de Nederlanders minder geïnteresseerd zijn in vraagstukken dan in het bewaren van de onderlinge vrede. De ware Nederlandse religie is volgens mij niet het calvinisme of het katholicisme. Volgens mij is de Nederlandse religie *gedogen*. Dat is wat er in de zeventiende eeuw gebeurde toen men over godsdienst redetwistte. Sommigen wilden de katholieke godsdienst verbieden uit angst dat de maatschappij erdoor ontwricht zou raken. Anderen hamerden op het principe van religieuze openheid. En beide kampen kregen hun zin: katholieken konden hun geloof in de stad belijden, maar mochten er geen poespas van maken. Doe het achter gesloten deuren, achter een gewone gevel. Wij gunnen jullie de vrijheid jullie godsdienst uit te oefenen, maar we willen het niet zien. Zo drukt dit gebouw het wezen van de Nederlandse tolerantie uit. Het is beperkt, maar in zekere zin is het misschien toch de waarachtigste vorm van tolerantie. 'Het feest van de diversiteit vieren', wat in onze tijd zo'n fiere kreet is, doet mij een beetje hol aan, alsof men een boekje met verschillende bloemen bewondert. Terwijl de Nederlandse tolerantie die existentiële noodzaak van de tot hun enkels in de bagger staande middeleeuwse boeren en vissers behelst. Die tolerantie heeft niets verhevens, maar is wel stronteerlijk.

En deze tolerantie moet ons aller aandacht hebben. Want de situatie waarin de Hollanders duizend jaar geleden verkeerden is precies die waarin we tegenwoordig allemaal verkeren. De wereld is kleiner en gevaarlijker dan ooit geworden. Bij het veranderend klimaat, de stijgende zeespiegels en bedreigend fundamentalisme hoeven we geen feest van de diversiteit te vieren. Wel moeten we elkaar verdragen, ons aanpassen, wegen zoeken om onze verschillende manieren van aanvoelen onder één dak te brengen. Ons' Lieve Heer op Solder, met zijn hoge, achter een ambachtelijke oudhollandse grachtengevel verborgen katholieke architectuur, is niet zomaar een merkwaardig restant van het verleden. Het is een stukje praktische wijsheid. Daarvan zullen we nog veel meer nodig hebben.